

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI 11

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA PELE (FAL)
LEPHEPHE LA PELE (P1)

NOFEMERE 2007

MEPUTSO: 80

NAKO: 2 diiri

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 9.

DITAELO:

1. Lephephe le arotšwe ka diripa tše THARO e lego A, B le C.
2. Araba dipotšišo tša tšona ka moka.
3. Araba dipotšišo go ya ka moo o laelwago ka gona.
4. Itswalanye le dipotšišo pele o ka thoma go di fetola.
5. Tatelano ya dikarabo e swane le ya dipotšišo.
6. Thoma potšišo ye nngwe le ye nngwe letlakaleng le lefsa.
7. Thalela go bontšha mafelelo a dikarabo tša potšišo.
8. Ngwala ka bothakga le mopeleto wo o amogelegago.

KAROLO YA A**TEKATLHAOLOGANYO****POTŠIŠO 1**

- 1.1 Bala ditemana tše di latelago gore o kgone go araba dipotsišo tša go di latela:

MOTLHAKO WA MO RUTA GO PHELA

Mpho e be e le ngwanenyana wa mengwaga ye lesomešupa yo a bego a tsena sekolo a dira Kreiti ya lesome. Ka madimabe Mpho o ile a hlokofalelwa ke batswadi e sa le yo monnyane, gomme a swanelwa ke go hlokomela moratho wa gagwe. Kua sekolong bana ba batho ba be ba ehlwa ka tlala ba duma bana ba bangwe ge ba eja mefago ya bona.

Yo mongwe wa barutišigadi o ile go lemoga mathata ao Mpho a lego go ona, a napa a mo eletša gore a upše a etele dikantoro tša Badirelaleago go yo kgopelela moratho wa gagwe tšhelete ya mphiwafela. Aowa, ka ge masa a se na swele, le yena le ile la mo hlabela tšhiwana ya batho a humana tšhelete yeo. Mamogolo wa gagwe o ile go kwa se a thabela bana ba ngwanabo gomme a ba kgopela gore ba tle go dula le yena ka ge a be a agile kgauswi le sekolo seo boMpho ba tsenago go sona. Yena o ile a ruta Mpho gore tšhelete ya mphiwafela e lefelwe ka pankeng gore a se hlwe a thiša sekolo a eya go gola o ka re ke mokgekolo.

Nkokgolo go se dupe, seo se rile go direga Mamogolo a thoma go fetoga. O tsebe karata ya panka e be e swarwa ke yena. E be e re ge bana ba kgopela tšhelete ya go reka se le sela a galefa bjalo ka mpšhe e tšeetšwe mae. O ra gona go šala le borangwane ... Tšhiwana tša batho di rile go bona se tša loga maano a go boela ka gabotšona. Mpho o ile a bona bokaone e le go dira kgwebo ye nnyane gore a kgone go oketša tšhelete ya mphiwafela gore ba kgone go lefela ditirelo tša mmasepala, go reka dijo le go lefela dithuto. O ile a thoma go rekiša malekere le dilwanalwana tše dingwe kua sekolong moo le gona tšatši le lengwe a bego a topišwa dipampiri go thwe ke malekere a gagwe ao a tlatšago sekolo ditšhila. Gae gona o be a rekiša atšha, disimba le ona malekere.

Ka Mokibelo o be a tsoga e sa le bošego a phaphathiša 'makwinya'. O be o tla bona ka molokoloko wa batho ge ba tlile go reka. O tsebe tše ka moka di be di sa hlokiše Mpho nako ya go bala. Ge o kokota o be o tla amogelwa pele ke puku yeo e bego e tšwelela pele ga gagwe. Kgwebo ya Mpho e ile ya tšwela pele ka mokgwa wo o makatšago. Motswadi yo mongwe wa kwelobohloko o ile a kwana le Mpho gore ba tla thušana ya ba ge a mo imolotše. Batho ba motse ba kgotsa ba bangwe ba ba ba bula wa go ja bogobe ba botšiša gore a ke gona ge ba re tšhiwana e sa hwego e leta monono?

- 1.1.1 Efa lebaka leo le dirilego gore Mpho a ithomele kgwebo ya gagwe? (1)
- 1.1.2 Ge o lebeletše Mpho o ka re ke ngwana wa mohuta mang? Efa ntlha tše pedi. (2)
- 1.1.3 Na e ka ba hlogo ye e amana bjang le diteng tša yona? (2)
- 1.1.4 Akanya lebaka leo le dirilego gore Mamogolo wa Mpho a ba sware ka tsela yeo a ba swerego ka yona. (2)
- 1.1.5 A o dumelelana le taba ya gore baithuti ba bule dikgwebo e le tsela ya go iphediša? (2)
- 1.1.6 Maikutlo a gago ke afe mabapi le bana ba go swana le Mpho? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 1.1.7 Wena ge o be o le Mpho o be o tla dirang ge o bona Mamogolo wa gago a dira se? Efa dintlha tše pedi. (2)
- 1.1.8 Na mongwadi o šupa eng ge a re tšhiwana ye e sa hwego e leta monono? (2)

1.2 Bala ditemana tše di latelago gore o kgone go araba dipotšišo tša go di latela:

Re phela mehleng ya malwetši a mantši a go se kwešišege. Go nyaka gore motho a itlhokomele go phefa malwetši ao. Se motho a ka se dirago ke go ja dijo tša maleba, tša phepo. Motho o swanetše go kgonthišiša gore dijo tše a di jago di apeilwe ka tshwanelo, e sego go dula o eja dijo tša go apewa ka nakwana ka mehla. Diyo tša go apewa ka nakwana nako ye nngwe ga di butšwe gabotse goba di budušwa ke dikhemikhale tše di tšhetšwego go tšona. Se se ba le seabe se segolo maphelong a batho ba go di ja ka mehla.

Motho o swanetše go hlokomela gore le mmele wa gagwe o se ke wa feta tekano ka gore se le sona se hlola malwetši a go se fole. Motho o swanetše go ikgweranya le dijo tša go swana le merogo ya go fapafapana, dienywa tša mehutahuta, maswi le tše dingwe. Tše motho a swanetšego go di katoga ke dijo tša makhura, tša go ba le letswai le lentši le swikiri ye ntši. Go bohlokwa go nwa meetse a mantši letšatši ka letšatši gore ditšhila di tšwe mmeleng. Sa motho ke go se ikimeletše, a emaeme go šikinya mmele. Motho a ka šidulla mmele ka go kitima, go dira dithaloko tša go fapafapana le go swaragana le mešongwana ye e rileng.

Motho a se ke a ja ka lebelo, a sohle dijo a be a di metše ka go nanya gore di šilege gabotse. Ge motho a ka ja gabotse a ba a itšhidulla, a ka se phefe malwetši fela, o tla lebelelega gabotse a ba yo a phedilego. Go bohlokwa go hlokomela mmele ka kakaretšo. Motho o swanetše go etela ngaka go hlahlobja mmele ka kakaretšo go swana le mahlo, meno le tše dingwe. Ka go dira bjalo motho o tla be a phethagatša la gore 'Thibela bolwetši e phala kalafo'.

- 1.2.1 Efa dintlha tše tharo go tšwa temaneng tšeo di ka dirago gore motho a phele gabotse? (3)
- 1.2.2 Na temana ye e swanelwa ke hlogo efe? Fahlela karabo ya gago? (2)
- 1.2.3 Ke eng seo se ka diregelago motho wa go ja se sengwe le se sengwe a se na le taba le gore se lokile goba aowa? (1)
- 1.2.4 Maikutlo a gago ke afe mabapi le kgopolo ye e tšweletšwago ke temana ye? (2)
- 1.2.5 Ge nka be o le mošomedi wa tša Kgoro ya tša Maphelo, ke keletšo efe yeo o tla e fago batho mabapi le go itlhokomela ntle le tšeo di tšwelelago mo temaneng? Efa tše pedi. (2)
- 1.2.6 Na o kwana le tlhalošo ya seema se: 'Thibela bolwetši e phala kalafo' bjalo ka ge se dirišitšwe mo temaneng. Fahlela karabo ya gago. (2)
- 1.2.7 Ke ka lebaka la eng dienywa le merogo di le bohlokwa mo bophelong bja motho? Efa mabaka a mabedi. (2)
- 1.2.8 Ke tema efe yeo e kgathwago ke mmušo go thibela phepompe bathong? (1)

KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B**KAKARETŠO****POTŠIŠO 2**

Akaretša sereto se se latelago ka mantšu a gago. Ngwala ka tsela ya dintlha. Kakaretšo e se fete mantšu a 80 – 90.

1. Bofseng ga ka ipona le gatee,
2. Bogotlaneng ke fao ke thomilego.
3. A be a le bjang a ka maitshwaro
4. Ge ke sa le ka go tša lena digokaro?
5. Ba ka a ke se be ba ke ba hloilego
6. Gore ba a tshwenya le gatee
7. Etšwe tša ka ke sa di tsebe le gannyane.
8. Go seleka ge e ka ba nnete ke dirile,
9. Go nthua go fihlela lehono le be le ka se ke?
10. Ka ya Gagwe le be le ka se re tseketseke
11. Mola sa mohuta woo nka be le se dirile,
12. A ke se hlwe ke le tshwentše le gannyane.
13. Mola e se be Yena le lena,
14. Nka be ke le kae ge le bona lena?

[E tsopotšwe go tšwa go: Matsepe, O.K.: Kwelapele, 1972]

KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C**THUTAPOLELO LE TIRIŠO****POTŠIŠO 3****POLELO LE TIRIŠO**

3.1 Itswalanye le papatšo ye gomme o arabe dipotšišo mabapi le yona.

THUTO : LEFA LA GAGO

Morutiši, Moithuti

ŠOMIŠA SEBAKA SE!

O A MENGWA!

Etelang ntlo ya kgatišo go tla go inweša a mokgako, le bone ka moo kgatišo e sepedišwago ka gona. Tšhelete ya go tseba ke R5,00 ye e se nago motšhelo motho ka o tee.

Ge le etla ka dihlopha tša lesome le tla fiwa phokoletšo ya dipersente tše lesome motho ka o tee, le yona ga e na tšhelete ya motšhelo.

Ke mang yo a nyakago go šalela morago matšatšing a lehono a theknolotši ge e se yo a sa nyakego diphetogo?

Le orele le sa go hlabetše ka gobane ga o tsebe gore la gosasa le go swaretše eng.

Ge le rata go tseba ditaba ka botlalo ka lefelo le, le ka ikopantšha le:

Morulaganyi
PO Box 12
TSEBOKEMAATLA
1230

- 3.1.1 Ke khuetšo efe yeo e tlišwago ke phapano ya tirišo ya fonte. (2)
- 3.1.2 Efa leina la sekapolelo seo se tšweletšwago ke mohuta wo wa lefoko mo go 'ke mang yo a nyakago go šalele ...'? (1)
- 3.1.3 Efa tlhaloso ya sekafoko se: Inweše a mokgako. (1)
- 3.1.4 Mmapatši o šomišitše mokgwa ofe wa maatlagogedi go goga šedi ya barutiši le baithuti go etela lefelo leo? (2)
- 3.1.5 Na mohola wa go etela lefelo la kgatišo ke ofe? (2)

- 3.1.6 Efa molaetša wo o tšweletšwago ke papatšo. (1)
- 3.1.7 Ke ka lebaka la eng go filwe atrese mafelelong a papatšo? (1)
- 3.2 Bala temana ye gore o tle o kgone go araba dipotšišo:
- Bana ba šetše ba robetše. Ba robetše ka tlala bana ba batho. Mosatšana yo ba rego ke Mmabona o gorogile ka masa. O be a apere roko ye ntsho mo leswiswing eke ke moloji.
- 3.2.1 Go tšwa temaneng ye, ntšha lethuši gomme o le šomiše lefokong bjalo ka lediri. (2)
- 3.2.2 Mohola wa nyenyefatšo ya lentšu le: 'mosatšana' ke ofe? (1)
- 3.2.3 Efa seripa sa polelo seo se thaletšwego. (2)
- 3.2.4 Tliša mohola wa lentšu le 'ye ntsho' go ya ka moo le šomišitšwego temaneng. (2)
- 3.2.5 Na sekapolelo seo se šomišitšwego mo lefokong la mafelelo se gatelela eng? (2)
- 3.2.6 Ngwalolla lefoko le ka kganetšo: 'Bana ba robetše ka tlala'. (1)
- [20]**

POTŠIŠO 4

- 4.1 Bala temana ye e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo ka yona:

Ge o le thitšhere o se ke wa namela pese pasetopo bošego, ba ka go makatša. Gape ba re bošego ga bo rone nta. Mašošo yena ka go se kgolwe, a no ikemela fao a letile pese. O ile go re mma wee, gwa re tuu! Re be re sa tsebe gore Mokgadi e tla be mosadi wa go hlokofalelwa ke monna ge le hlaba.

- 4.1.1 Mantšu a a latelago a adimilwe malemeng a mangwe. A ngwale ka sepedi.
- (a) Thitšhere
(b) Pasetopo (2)
- 4.1.2 Na seema se 'bošego ga bo rone nta' se re lemoša eng bophelong? (2)
- 4.1.3 Ke ka lebaka la eng leina le 'Mašošo' le šomišitšwe le lešalašala ka nako e tee? (2)
- 4.1.4 Ntšha leekiši leo le tšwelelago mo temaneng o be o le šomiše lefokong. (2)
- 4.1.5 Ngwalolla lefoko la mafelelo gomme o ngwale lentšu le tee sebakeng sa ao a thaletšwego. (2)

4.2 Itswalanye le temana ye gomme o arabe dipotšišo ka yona.

Dikolong tša rena baithuti ba mephato ya godimo ba swanetše go ruta baithuti ba mephato ya fase go dira mešomo ya sekolo. Ge dikolo di bulwa baithuti ba ye dikolong ka moka ka gore ge ba ka ba bommathinyane, ba tla loba dithuto, baithuti ba mohuta woo, ba tla duma bagwera ba bona e le dirutegi.

4.2.1 Bopa mainamatšo a mabedi ka lediri le, ruta. (2)

4.2.2 Mošomo wa lerui ke ofe polelong? Ntšha lerui mo temaneng. (2)

4.2.3 Efa mešomo ye e phethwago ke makopanyi a a thaletšwego go ya ka mokgwa wo a dirišitšwego ka gona mo temaneng. (2)

4.3 Mongwaledi wa lekgotla la baithuti sekolong sa geno ga a tsebe Sepedi gabotse. Bala metsotso yeo a e ngwadilego gomme o phošolle mo go nago le diphošo. (Kgetha a mararo o a phošolle.)

'Kopano e butše ka tapelo, modulasetulo o amogetše maloko ao a lego gona gomme gwa tšweletšwa ditswarello tša bao ba paletšego go fitlha.' (4)
[20]

KAROLO YA C: 40

PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 80